

КЛЮЧОВІ СЛОВА В ТРАГЕДІЇ «ГАМЛЕТ»

Англійський шекспірознавець А. Бредлі оцінив трагедію «Гамлет» як найменш досконалу за формою, хоч і найбільш глибоку за змістом [див.: 3, с. 117]. Проте вивчення та дослідження будь-якого аспекту «Гамлета» доводить: для Шекспіра важливо не лише те, що зобразити, сказати, показати, але й те, як зобразити, сказати, показати. Створена автором художня форма є внутрішньо необхідною, вона виходить із самого задуму автора.

У трагедії «Гамлет» важливо виділити ключові слова, які пронизують весь текст, пов'язуючи портрети, дійові особи, діалоги та монологи, з'єднуючи ідеї, створюючи внутрішню єдність лексичної системи трагедії.

Оскільки морфема — значуща частина слова, то й вона може послужити ключем до розуміння ідеї твору. Саме такою морфемою в трагедії «Гамлет» є префікс *dis*. Його первинне значення, яке зберігається у переважній більшості слів, — це розчленування, розпад, руйнування, розлад, про що свідчать, наприклад, значення першого десятка слів, взятих довільно*: *disarrange* — *розладжувати, доводити до безладдя*; *disjoint* — *розбирати, розчленовувати*; *disintegrate* — *розкладатись, розпадатись на складові частини*; *discomfit* — *бентежити, розладжувати плани*; *discord* — *вносити розбрат*; *disconnect* — *роз'єднувати*; *discrown* — *розвінчувати, позбавляти корони*; *disorder* — *розладнювати, розстроювати*; *disable* — *робити нездатним до чогось, калічити, виводити з ладу*. Семантика наведених слів підтверджує, що префікс наповнений смисловим значенням.

Трагедія Шекспіра відображає конфлікт двох протилежних світів. Шекспір гостро відчував цей конфлікт, це протиріччя. Тема збентеженого королівства, тема розладу та руйнування влади в Данії, тема розпаду часів — основна тема трагедії — знайшла відображення у її лексичній системі.

Відчуття того, що звичайний порядок речей порушився, розпався, властиве усім персонажам трагедії. І це відчуття надходить не лише ззовні. Таке ж безладдя — в душах і умах кожного з них.

У своїй першій промові Король з приводу думки Фортінбраса про датську державу говорить: ...*Our state to be disjoint and out of frame* ** [I, 2]. — *В державі нашій розбрат і занепад* ***.

Про підступне вбивство Привид розповів Гамлету:

Thus was I sleeping, by a brother's hand
Of life, of crown, of queen, at once dispatched
Unhousel'd, disappointed, unaneled

(I, 5). —

* Слова та їх значення взяті за англо-українським словником [1].

** Трагедія цитується за виданням [10]. Цифри в дужках означають: римська — дію, арабська — сцену.

*** Український переклад Г. Кучера подається за виданням [8].

Так я вві сні від братньої руки
Життя позбувсь, корони, королеви.
Мене підтято в розквіті самому
Гріхів моїх, без сповіді й причастя.

Збентеженість Гамлета зрозуміла — він вражений злочином
Короля, братовбивством.

...Remember thee?
Ay, thou, poor ghost, while memory holds a seat
In this distracted globe!

(I, 5). —

...Не забувай тебе?!
Так, любий Привиде, аж поки пам'ять
Ще живе в збентеженій цій скриньці!

Те, що Гамлет втратив спокій і душевну рівновагу, помічають
та відчувають й інші персонажі. Король звертається до дружини:
He tells, my dear Gertrude, he hath found The head and source of
all your son's distemper [II, 2]. — *Гертрудо, мила, каже він, що
знає, Від чого саме син наш захворів* (дослівно — *джерело душев-
ного розладу вашого сина*) *

Пояснюючи Королю поведінку Гамлета, Розенкранц говорить:
He does confess he feels himself distracted [III, 1]. — *Він визнав
сам душевний безлад свій.*

І Королева, помітивши, як змінився її син, заспокоює Гамлета:
Upon the heat and flame of thy distemper Sprinkle cool patience
[III, 4]. — *Охолоди свого безумства племіню!* (дослівно — *гаряч
і племіню свого душевного розладу*).

Проте не тільки Гамлет distracted, **distempered**. Цей стан вла-
стивий іншим. Про Офелію придворний говорить Королеві: She is
importunate, indeed distract [IV, 5]. — *...Від неї Не відчепитись.
Жаль її. Вона Не сповна розуму.*

Та й Королева, змальовуючи стан Офелії, розповідає Лаерту:
She chanted snatches of old tunes, As one incapable of her own
distress [IV, 7]. — *Вона пісень співала старовинних, Немов не від-
чуваючи біди* (дослівно — *ніби не могла подолати свій розлад*).

Сам Король не в стані спокійно вершити свої діла, розуміючи,
що процвітання та успіхи — уявні, відчуваючи сум'яття та збен-
теження: My soul is full of discord and dismay [IV, 1]. — *В душі
така тривога та неспокій.*

Цей стан Короля помічають і інші персонажі. Гільденстерн, на-
приклад, зазначає: The King, sir, is in his retirement marvellous
distempered [III, 2]. — *Він зволив піти до себе: почуває себе дуже
кепсько* (дослівно — *пішов у розладі повному*).

І, нарешті, у такому ж стані розладу, хвилювання, неспокою
перебуває народ, про який сам Король говорить: **distracted multi-
tude** — *розгніваний простолуд*.

Як бачимо, слова **distracted, distemper, distress, discord, dis-
joint** та інші в устах багатьох персонажів створюють загальну ат-

* Дослівний переклад дається у випадках, де в поетичному перекладі клю-
чова морфема **dis** (роз-) не збережена.

мосферу, властиву усій трагедії. Ці слова по-різному характерні та суттєві для різних персонажів. Особливо суттєвою морфема *dis* є в репліках, що характеризують стан Гамлета: він «розлучений з собою». Проте звучить вона і незалежно від індивідуального характеру, як лейтмотив трагедії в цілому. Це — голос автора в устах його персонажів.

Префікс *dis* поставлений в центрі лексичної системи трагедії і міцно пов'язаний з її ідеєю, підсилює її. Потреба у цій морфемі, в її постійності нагадує слова Льва Толстого про творчість О. С. Пушкіна, які однаковою мірою можна вжити, говорячи про процес творчості будь-якого справжнього художника. Толстой писав: «Читаючи Пушкіна, відчуваєш, що інакше сказати не можна» [7, с. 246]. Це дуже влучна і чітка характеристика стилю істинно великого творіння: в нім (у цім стилі) панує та ж необхідність, що й у змісті. Адже зрозуміло, що Шекспір не добирав свідомо слова з однаковими префіксами. Вже сам задум автора, його ідея для свого словесного вираження вимагали цих, а не інших морфем. Думка драматурга реалізувалась у єдиному можливому словесному оформленні. Зовсім справедливо говорить з цього приводу В. В. Кожинів: «Художня необхідність втілюється і в самій формі цінних творів, вона втілена для нас саме у формі — в художній мові, в композиції, образності — і лише у формі ми її досягаємо цю необхідність» [5, с. 187]. Читаючи трагедію Шекспіра, відчуваєш, що «художник не просто «говорить», але творить із словесного матеріалу зовсім специфічну реальність художнього твору, яка має самостійне значення. Перестановка елементів цієї реальності позбавляє вірші ритму, руйнує, знищує твір у цілому» [5, с. 193].

Ключова морфема *dis*, яка означає розлад, збентеження, розпад, вирішує завдання не лише характеристики персонажів, обставин, ситуацій, але також сприяє виникненню у читачевому сприйнятті того підтексту, без якого неможливо зрозуміти всю силу впливу трагедії.

З темою розкладу, потворного загнивання королівського двору, зараження датського суспільства злом пов'язані і деякі інші слова, що створюють лейтмотив трагедії і відіграють немалу роль у формуванні змісту. Це слова *mad*, *madness* (*божевільний, божевілля, безумство*) і *time* (у значенні *час, епоха, доба*).

Шекспірознавцями неодноразово відзначалось те, що Гамлет гостро відчуває себе сином своєї епохи, свого «часу», що він занепокоєний своїм та майбутнім віком, стурбований долею народу, а не власною долею. Його славнозвісний вигук „The time is out of joint; — O cursed spite That ever I was born to set it right“ — *Звихнувся час наш. Мій талане клятий, Що я той вивих мушу на-правляти!* — підтверджує це. Він є ключем до розуміння ідеї твору, самої сутності образу Гамлета. Слово *time* у широкому його значенні — *час, епоха* — в трагедії вимовляє лише Гамлет. Саме Гамлет помічає численні прикмети часу, що вселяють в нього глибоке занепокоєння, і почуває себе відповідальним за той час, в який він живе. Роздумуючи над сутністю буття, Гамлет запитує себе:

For who would bear the whips and scorns of time
...When he himself might his quietus make
With a bare bodkin? (III, 1). —

*Інакше — хто б стерпів глум часу,
...Хто б це терпів, коли удар кинджала
Усе кінчає?*

У розмові з Королевою Гамлет іронічно зазначає:

...Forgive me this virtue
For in the fatness of this pury times
Virtue itself of vice must pardon beg
(III, 4). —

*І вибачте мені ви за правдивість —
В наш час вона перед пороком гнеться
І вибачення просить за добро.*

Розуміючи безглуздість, неприродність того, що відбувається в його країні, Гамлет з сумом визнає: This was sometime a paradox, But now the time gives it proof [III, 1]. — *Колись воно було парадоксом, А за нашого часу на це є всі докази.*

Зовсім очевидно, що Гамлет повинен вирішити не лише особисті, а й суспільні проблеми. „The time is out of joint“ — *звихнувся час*, зруйнувавши всі доти існуючі стійкі форми зв'язку між людьми. *Звихнувся час*, держава, королівська влада у Данії, а не тільки особистість Гамлета. Гамлет дійсно вийшов з «колії», він переживає глибоке потрясіння. Про це говорять Король, Королева, про його божевілля ми чуємо з уст Офелії, Полонія. Слова mad, madness пронизують трагедію, нагадують про перемену, яка відбулася з Гамлетом.

Король схвилюваний, розуміючи, що безумство Гамлета небезпечне для нього: **Madness** in great ones must not unwatch'd go [III, 1]. — *Шаленству знатних треба класти край*. Не менш, ніж Король, стурбована принцом і Королева: **Mad** as the sea and wind [IV, 1]. — *Шаліє, наче море, що в негоду Із вітром сперечається...*

Перемену в Гамлеті помічає і Полоній і, прагнучи догодити Королю, намагається якось пояснити його «божевілля»:

Your noble son is mad:
Mad call I it; for to define true madness
What is't but to be nothing else but mad?
(II, 2). —

*...Син ваш божевільний.
Я так сказав, бо в чім же й божевілля,
Коли не в тім, щоб бути божевільним?*

Чутка про «божевілля» Гамлета поширилась по всій країні, дійшовши навіть до Блазня, який у розмові з Гамлетом на кладовищі, не знаючи, з ким говорить, пояснює: ...Hamlet, he that is **mad** and sent into England [V, 1]. — *...Гамлет. Той, що з глузду з'їхав і його повезено до Англії.*

Але в словах mad, madness, так часто вживаних усіма персонажами стосовно стану датського принца, міститься й інша думка. Це — божевілля часу, божевілля світу, в якому знаходиться і живе Гамлет. **Божевільний час**, у якому злочинність і тиранія

властолюбців стали не порушеннями, а нормою, а вбивство та жорстокість — його невід'ємною частиною.

«Божевілья» (madness) Гамлета не можна розглядати в чисто психологічному плані. Божевілья Гамлета, як зазначає І. А. Дубашинський, «це перша наважана вибрана форма дії, спроба Гамлета хоча б таким чином протиставити себе придворному світові» [4, с. 83]. І хоча Гамлет «розлучений з собою», його божевілья уявне. І від того, чи вдасться вилікувати «час» (time), залежить видужання Гамлета. Саме у цьому складність його дилеми.

Правильне розуміння слів *mad*, *madness* і тлумачення їх не в психологічному, а в соціальному плані поглиблює і збагачує художній зміст усієї трагедії, є ключем до досягнення художньої ідеї «Гамлета». У цих словах приховано те, що для уважного читача відкривається, посилюючи враження та полегшуючи розуміння багатьох думок автора в трагедії.

Список літератури: 1. Англо-український словник / За ред. Ю. О. Жлуктенка. К., 1974. 2. Аникст А. А. Ремесло драматурга. М., 1974. 3. Верцман Н. «Гамлет» Шекспира. М., 1964. 4. Дубашинский И. А. Вильям Шекспир. М., 1978. 5. Кожин В. В. Зачем изучать литературное произведение. — В кн.: Контекст. 1973. М., 1974. 6. Морозов М. М. Статьи о Шекспире. М., 1964. 7. Толстой в воспоминаниях современников. В 2-х т. М., 1960. 8. Шекспир В. Выбранные творения. В 3-х т. Т. 3. К., 1964. 9. Lidz T. Hamlet's Enemy: Madness and Myth In Hamlet. N. Y., 1975. 10. Shakespeare W. The Works of Shakespeare. In 13. Vol. V. 11. London, 1868.

Краткое содержание

В трагедии «Гамлет» есть ключевые слова, создающие внутреннее единство лексической системы произведения. Ключом к пониманию идеи «Гамлета» оказываются слова с морфемой *dis* (*distract*, *distemper*, *disjoint*, *discord*). Эти слова по-разному характерны для разных персонажей, но их общее звучание в трагедии создает лейтмотив «Гамлета». В них отражена основная тема трагедии — тема смятенного королевства и разрушения власти в Дании, тема распада времен. Немалую роль в формировании содержания «Гамлета» играют также слова *mad*, *madness* и *time* в его широком значении эпоха. В данных словах, пронизывающих трагедию, заключена мысль о безумии времени и века, в котором преступность и тирания стали нормой. Слова *mad*, *madness* применимы не только к «Гамлету», но и к веку (*time*), в котором он живет.

Summary

The lexical means of „Hamlet“, as well as its images, are telling and suggestive of a certain idea. In „Hamlet“ the prefix „dis“ is the key morpheme. The words „distracted“, „distemper“, „disjoint“, „discord“ and others on everybody's lips impart the atmosphere of confusion to the characters' speech. Thus the major theme of „Hamlet“, the theme of disintegration and destruction of power in Denmark can be easily traced in the lexical system of the tragedy. Such words as „mad“, „madness“ and the word „time“ in its wider meaning permeate the tragedy conveying the idea of monstrous decay of that epoch. The word „madness“ can be applied to Hamlet's time rather than to Hamlet himself and should be treated socially, not only psychologically.

Стаття надійшла до редколегії 26 лютого 1983 р.